

Normalizáció és regionális rend a tágabb Közel-Keleten A deeszkaláció hatása a gyenge államokra és a proxykonfliktusokra

*Normalization and Regional Order
in the Broader Middle East*

The Impact of De-escalation on Weak States and Proxy Conflicts

---

Csicsmann László

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2024.1.2

Összefoglaló: 2020 és 2023 között a tágabb Közel-Keleten a konfliktusosság háttérbe szorulásának és új típusú gazdasági és politikai együttműködések kialakulásának lehettünk szemtanúi. Többek között ennek a normalizációnak a részét alkották a 2020 szeptemberében, illetve később Izrael Állam és négy arab ország között bilaterálisan aláírt Ábrahám-egyezmények, továbbá a diplomáciai kapcsolatok helyreállítása Irán és Szaúd-Arábia között, valamint a török–izraeli, török–szaúdi és a török–egyiptomi kapcsolatok változása. Feltételezhetjük, hogy miután a térség legjelentősebb törésvonala a szaúdi–iráni szembenállás, a kapcsolatuk enyhülése és az új kommunikációs csatornák nyitása hatással lesz a gyenge államokban zajló ún. proxy jellegű konfliktusra.

A jelen tanulmány azt vizsgálja, hogy az utóbbi esztendőök hogyan hatottak Irakban, Szíriában és Jemenben a belső ellentétekre, mennyiben változott az egyes nem állami szereplők támogatásának, befolyásolásának a politikája. Az elemzés további célja, hogy felvázolja, vajon a normalizációval kialakulhat-e egy új regionális rend. Végezetül szó esik a Hamász 2023. októberi terrorcselekményei következtében kialakult helyzetről és különösen annak a regionális rendre gyakorolt hatásáról.

Kulcsszavak: normalizáció, deeszkaláció, Közel-Kelet, államvákuum, Irak, Szíria, Jemen

Abstract: *Between 2020 and 2023, the broader Middle East witnessed a shift away from conflict and the emergence of new types of economic and political cooperation. This normalization includes, among other things, the Abraham Accords signed bilaterally between the State of Israel and four Arab countries in September 2020 and afterwards, the restoration of diplomatic relations between Iran and Saudi Arabia, and the change in Turkish–Israeli, Turkish–Saudi, and Turkish–Egyptian relations. It can be assumed that since the Saudi–Iranian confrontation is the most significant fault line in the region, the easing of relations and the opening of new channels of*

communication will have an impact on the so-called proxy conflict in the weak states. This paper examines the impact of recent years on internal conflicts in Iraq, Syria, and Yemen, and the extent to which the politics of supporting and influencing certain non-state actors have changed. The analysis also aims to answer the question whether normalization could lead to a new regional order. Finally, the situation following the Hamas terrorist attacks of October 2023 and its implications for the regional order are discussed.

Keywords: *normalization, de-escalation, Middle East, state vacuum, Iraq, Syria, Yemen*

A regionális rend(etlenség): államvákuum és proxyháborúk

Az elmúlt évtizedben a tágabb közel-keleti térségre¹ (*Middle East and North Africa*, MENA) a regionális rend hiánya volt jellemző.² A régióban az utóbbi egy-másfél évtizedben jelentős, három szinten megfigyelhető átalakulás zajlott, amely folyamat csak részben zárult le.

Globális szinten a liberális nemzetközi rendszer válsága és a változó világrend újfajta külső feltételrendszerrel eredményezett, amelyet az Egyesült Államok „exitstratégiája”, illetve a „posztamerikai Közel-Kelet” fogalma fémjelez. A MENA országaiban a globális hatalmak, így az Amerikai Egyesült Államok, Kína, az Európai Unió, Oroszország és India verseng egymással a befolyásért és a gazdasági erőforrásokért, illetve a meghatározó kereskedelmi utak biztosításáért. „A posztamerikai Közel-Kelet nem egy Amerika nélküli Közel-Kelet” – vélekedik Dalia Dasse Kaye.³ Az Egyesült Államok továbbra is a térségnek a meghatározó biztonságot garantáló (*main security provider*) állama, így ebben az értelemben Washingtonnak a térségtől való távolodása kevésbé szembetűnő.⁴ A Biden-adminisztráció éppen az utóbbi egy-két évben mozdult el a pusztán biztonsági szempontú megközelítéstől a Közel-Kelettel való gazdasági együttműködést hangsúlyozó nézőpont irányába, amit jól fémjelez – többek között – a 2023 szeptemberében, a G20-csúcstalálkozón bejelentett India–Közel-Kelet Gazdasági Folyosó (*India–Middle East Economic Corridor*, IMEC) terve. A jelenlegi folyamatok alapján kijelenthető, hogy a közeljövőben egyetlen külső hatalom sem lesz képes hegemonként alakítani a térségnek a politikai és gazdasági folyamatait.

A két legjelentősebb szereplő – az Egyesült Államok és Kína – a közel-keleti regionális rendről eltérő vízióval rendelkezik. Kína egy inkluzív, minden államot magában foglaló és a gazdasági folyamatok elsődlegességére építő rendben érdekelt, amelynek a szerves részét képezné Irán is. 2023 márciusában, a hosszú ománi és iraki közvetítést követően, Kína diplomáciai sikere lett a 2016-ban megszakadt iráni-szaúdi kapcsolatok helyreállítása.⁵ Ezzel szemben Amerika – annak ellenére, hogy a Biden-adminisztráció korábban ígéretet tett az iráni

nukleáris tárgyalások felújítására – az orosz–ukrán háborúhoz kapcsolódó események (iráni drónok értékesítése, iráni tüntetések) következtében a Trump-adminisztrációéhoz hasonlóan a marginalizálás politikáját folytatta. Az Egyesült Államok a fokozatos visszavonulás (*gradual disengagement*) stratégiája érdekében fogalmazta meg célként a közel-keleti biztonsági architektúra (*Middle East Security Architecture*, MESA) létrehozását, amely főként a Trump-adminisztráció által elért eredményekre, valamint az Izrael és az arab államok közötti normalizációs folyamatra épül, s a meghatározó háttere a közös fenyegetésként számon tartott Irán ellensúlyozása.

A MENA átrendeződésének a második eleme a regionális szint. E tekintetben a 2010-es évek a regionális rend hiányával és a térségbeli fölényért való versengés csapdájával írhatók le.⁶ A MENA-országok körében három szövetségi rendszer alakult ki – amelyek esetében a hagyományos értelemben inkább csak az érdekek egyezőségén alapuló együttműködésekről (*alignments*) beszélhetünk –, amelyek mögött egy-egy, a regionális hegemoniáért versenybe szálló közel-keleti állam állt. Az egyik az Irán által vezetett, „az ellenállás frontjának” nevezett csoport, amely az Egyesült Államok térségbeli szerepét kívánja megtörni, valamint az Izraellel szembeni fellépés, nyomásgyakorlás a célja. A tagjai: Irak, Szíria, a Hezbollah és a szunnita Hamász, valamint további térségbeli csoportok. Az egyes szakértők, politikusok által „síta félholdnak” nevezett együttműködést inkább reálpolitikai célok, semmint a vallás tartja össze, amit jól mutat a Hamással való kooperáció. A másik nagy csoportot az ún. mérsékelt arab államok alkotják, Szaúd-Arábia vezetésével, és a tagja – többek között – Izrael is. Az egyik fontos összekötő eleme ennek az együttműködésnek, hogy Iránt a közös ellenségnek, az iráni nukleáris programot pedig regionális fenyegetésnek tartják. Továbbá a másik csoportba sorolható országok az „arab tavasz” során teret nyert mérsékelt iszlamista szervezetekkel szemben is fellépnek. A harmadik blokkot Törökország és Katar alkotja; a két állam támogatja a leginkább a mérsékelt iszlamista szervezeteket politikai és anyagi tekintetben is az „arab tavaszt” követő átmenetben.⁷ Szaúd-Arábia 2017 és 2021 között egy teljes körű blokádot vezetett be Kattarral szemben, aminek a hátterében a regionális renddel kapcsolatos eltérő elképzeléseik álltak.

A harmadik, azaz a lokális szinten a 2010/2011 fordulóján elindult tüntetőssorozat (közkeletű nevén az „arab tavasz”) véget vetett a korábbi évtizedek autoritárius stabilitásának. A 2011 óta is zajló politikai átalakulás az egyes államokban a kiinduló politikai rendszertől függően eltérő kimenetekhez vezetett, ugyanakkor a közös elem benne, hogy új típusú nem demokratikus, neoautoritárius struktúrák születtek.⁸ Az átalakulás azonban láthatóan még nem ért véget: a tüntetések újabb és újabb hullámokban jelentkeznek, és képesek a politikai stabilitást felborítani.⁹ Például a Líbiában, majd Jemenben 2011 után kialakult polgárháborús helyzethez hasonlóan 2019-ben Szudánban is az követte a

Basír-rezsim áprilisi megdöntését. Az elkövetkező években a romló gazdasági és szociális helyzet miatt egyes államokban felkelés vagy zavargás törhet ki, s azt a fennálló rezsimeknek valamilyen formában kezelniük kell. A korábbi tüntetéseket kiváltó szociális problémákkal, az íratlan társadalmi szerződés felbomlásával kapcsolatos ügyek továbbra is megoldatlanok. A nyugati pénzügyi szervezetekkel való együttműködés (pl. IMF-hitel felvétele) számos esetben neoliberais gazdasági reformokat követel meg, ami további elégedetlenségbe torkollhat. A Kína által dominált Ázsiai Infrastrukturális Beruházási Bank (*Asian Infrastructure Investment Bank*, AIIB) a Nemzetközi Valutaalap (*International Monetary Fund*, IMF) reális alternatívájává vált, ráadásul nem fogalmaz meg hasonló gazdasági recepteket.¹⁰

Az „arab tavaszt” követő politikai átalakulás elsősorban a gyenge államokban (államvákuum-országok) okozott kiemelkedő mértékű instabilitást. A térségben – különösen Irakban, Szíriában, Jemenben és Líbiában – az állami funkciók csak korlátozottan működnek, s nem állami fegyveres és nem fegyveres szereplők, valamint félállami aktorok (pl. a Hezbollah) jelentős befolyást gyakorolnak.¹¹ Ebben a folyamatban nagy szerepet játszik a változó külső feltételrendszer, valamint a regionális rend hiánya. Ugyanis a globális szereplők mellett valamennyi esetben – még ha eltérő módon is – a regionális aktorok szintén igényt formáltak az érdekeik érvényesítésére. Az Öböl Menti Együttműködési Tanács (*Gulf Cooperation Council*, GCC) hat állama közül Szaúd-Arábia, az Egyesült Arab Emírségek (EAE) és Katar avatkozott be közel-keleti regionális konfliktusokba. A Perzsa-öböl térségében Irán a további meghatározó szereplő, valamint Törökország is számos esetben artikulálta az érdekeit. Sőt, e regionális szereplők a hagyományos értelemben vett közel-keleti térségen kívül is megjelentek: többek között Etiópiában, Dzsibutiban, Afganisztánban, Pakisztánban, valamint Közép-Ázsiában vállaltak az egyik vagy másik oldalon politikai szerepet.¹²

A normalizáció: formálódó regionális rend?

A 2020 szeptemberétől a Hamász által 2023. október 7-én végrehajtott merényletsorozatig tartó bő három esztendő a szakértők a normalizáció és a deeszkaláció kifejezésekkel illetik. Az utóbbi kevésbé szorul magyarázatra, ugyanakkor kérdéses, hogy a nemzetközi kapcsolatok szakirodalmában az előbbi hogyan értelmezhető. Egy nemrégiben megjelent könyv az alábbiak szerint definiálja a kifejezést:

„A normalizáció a normalitás megteremtésére, helyreállítására vagy fenntartására alkalmazott technikák, eszközök és mechanizmusok folyamatát és körét jelenti. A normalizálás a beavatkozás kettős módján keresztül működik: az abnormális megkonstruálása egy előre kialakított elképzelésen keresztül arról, hogy minek kellene normálisnak lennie,

és a normalitás új jelentéseinek és gyakorlatainak a bevezetése által, hogy előírja, minek kellene normálisnak lennie.”¹³

A közel-keleti normalizáció valójában az amerikai külpolitika szótárában jelent meg, hiszen ahogy arról korábban szó esett, a Trump-adminisztráció célja volt egy „normális” közel-keleti térség kialakítása a MESA koncepcióján keresztül. Donald Trump az Izrael és az Egyesült Arab Emírségek közötti megállapodás 2020 augusztusában történt bejelentésén is utalt a normalizáció jelentőségére, illetve arra, hogy az Egyesült Államok célja a háború elkerülése és a térségbeli feszültségek oldása. Trump kijelentette, hogy a kritikusai azt várták, hogy a beiktatása után már néhány napon belül háborúba keveredik, pedig neki – mint ahogy az Észak-Korea esetében is látható – nemcsak a fegyveres konfliktust sikerült elkerülnie, de a párbeszéd kezdeményezése is óriási diplomáciai eredmény, és ez igaz a Közel-Keletre is: „...49 év után Izrael és az Egyesült Arab Emírségek teljesen normalizálja a diplomáciai kapcsolatait. Nagykövetségeket nyitnak és nagyköveteket cserélnek, és megkezdik az együttműködést az összes területen, többek között a turizmus, az oktatás, az egészségügy, a kereskedelem és a biztonság terén.”¹⁴

A normalizáció ebben az értelemben a MENA külső szereplőinek a térségről kialakított víziója. A tényleges folyamatok azonban lényegesen túlhaladták az Egyesült Államok elképzeléseit, különösen a kínai közvetítéssel létrejött iráni-szaúdi közeledés. A fenti fogalom értelmében Washington nézőpontjából Irán és az általa támogatott proxyk képviselik a régióban az „abnormalitást”, és felelősek az ott kialakult feszültségekért. Így Trump, aki még az észak-koreai vezetővel is találkozott, sem erre, sem párbeszéd kezdeményezésére nem volt hajlandó Irán esetében. Joe Biden pedig megígérte a nukleáris megállapodás újratárgyalását ugyan, és a titkos egyeztetések el is kezdődtek, ám az iráni belpolitikai fejlemények (a 2022. szeptemberben kezdődött tüntetések) és a nemzetközi események (a 2022 februárjában kirobbant orosz-ukrán háború) nem kedveztek a folyamatnak. A Biden-adminisztráció igen nagy mértékben épített az elődje külpolitikájára, az Ábrahám-egyezmények megőrzésére, annak a Szaúd-Arábiával történő kibővítésére.

A normalizáció egyik látható eleme a szövetségi rendszerek teljes kiüresedése, háttérbe szorulása és, ahogy már említettem, néhány térségbeli ország részéről az önálló, aktív és szuverén külpolitika folytatása.¹⁵ Mindez abból is következik, hogy a meghatározó regionális szereplők az „arab tavasz” eseményeivel párhuzamosan a világrend átalakulását is egyfajta globális bizonytalanságként élik meg. Ez a percepció különösen felerősödött az Egyesült Államoknak az Afganisztánból történt 2021. augusztusi kivonulásával és az azt követő tálib hatalomátvétellel. Ennek következtében jelentősen megnőtt a terrorista/fegyveres iszlamista fenyegetés, ami a térség minden országa számára biztonsági

kihívást okozott. Az átalakuló világrend az együttműködések egyfajta katalizátorává vált, amelynek a legfőbb célja egy regionális konfliktus elkerülése volt. Annak az árát ugyanis valamennyi állami szereplő – még Irán is – olyan magasnak látta, hogy az akár az egyes rezsimeket egzisztenciálisan is képes lenne fenyegetni. Miközben egyik külső szereplő által képviselt regionális rend sem valósult meg maradéktalanul, egy olyan átalakulásnak vagyunk a szemtanúi, amelyben a külső és a regionális aktorok az informális kapcsolati hálókon keresztül alakítják az erőviszonyokat.¹⁶

A jelen tanulmány a továbbiakban azt kívánja elemezni, hogy a regionális átalakulás hogyan hatott három államvákuum-országgra: Irakra, Szíriára és Jemenre. Nem került be az elemzésbe Líbia, ahol az iráni-szaúdi szembenállás kevésbé érezteti a hatását, és – elsősorban területi okokból – nem térünk ki Libanonra sem.

A proxykonfliktusok és a normalizáció

Irak

Irak esete annyiban eltér a többi államvákuum-országétól, hogy ott a jelenlegi politikai rendszer a 2003-as – bő 20 évvel ezelőtti – amerikai katonai beavatkozás, a demokráciaépítés és az azt követő megszállás eredményeként alakult ki. Az Obama-adminisztráció miután 2011 decemberében az amerikai csapatok kivonását elrendelte, és az megtörtént, az iraki beavatkozást lezárta. Nem sokkal később Irak káoszba süllyedt, ami 2014 és 2019 között lehetőséget adott a radikális globális dzsihadista-szalafista csoportok felemelkedésének, különösen az Iszlám Állam nevű terrorszervezet területfoglalásának. A mindenkori bagdadi kormány – Hajder al-Abádié (2014–2018), Ádel Abdul Mahdié (2018–2019), majd Musztafa al-Kádimié (2020–2022) – erőteljesen iráni befolyás alá került, ugyanis a teheráni kormány a síita pártokon és az országban jelen lévő iráni milíciákon keresztül fejtette ki a befolyását. 2019 és 2022 között Irakban súlyos politikai és gazdasági válság alakult ki, aminek következtében a 2018-as választások eredményeként hatalomra jutott Ádel Abdul Mahdit a következő évben, az „arab tavasz” újabb tünteteshulláma során leváltották a miniszterelnöki pozícióból. Az átmeneti kormány legfőbb feladata a választások megszervezése volt, azonban 2022 októberéig a belpolitikai válság fennmaradt, amelynek Mohamed Sijá’ asz-Szudáni kormányfői kinevezése vetett véget, és hozta el a politikai rezsim konszolidációjának a kezdetét. A 2019-es tüntetések alatt ugyanis nyilvánvalóvá vált, hogy a 2003-as háborút követően kialakult, a felekezetek közötti hatalommegosztásra épült ún. *muhaszasza* rendszer a válságát éli.¹⁷

Irak 2019-ben, az eskaláció évének tartott időszakban, tulajdonképpen az akkori kiélezett amerikai–iráni viszonyoknak az áldozatául esett. Az Iráni Forradalmi Gárda Kudszi Brigádjainak a parancsnoka, Kászim Szulejmáni az előző években megszervezte a főként sítákból álló ún. népi milíciákat (Népi Mobilizációs Erők, *al-Hasd as-Saabi*, PMF), amelyeknek jelentős szerepük volt az Iszlám Állam elleni harcokban. A PMF legfontosabb csoportja a 2003-as amerikai beavatkozás évében megalakult, és a libanoni hasonló nevű szervezet mintájára építkező *Katáib Hezbollah* „[Allah Pártjának harcosai], amely Abú Mahdi al-Muhandisz irányítása alatt állt, és a legfőbb céljának az amerikai kivonulás elérését tartotta. A szervezet az Egyesült Államok 2011-es iraki távozását követően az Aszad-rezsim oldalán részt vállalt a szíriai harcokban, majd az Iszlám Állam ellen is harcolt. 2019-ben, amikor a kormányzattal szembeni tüntetések elkezdődtek Bagdadban, igen aktív szerepet töltött be. 2019 decemberében például a tagjai Muhandisz irányításával a bagdadi amerikai követség épületéhez vonultak, ahol a két fél között összecsapások is zajlottak. Az előző napokban az Egyesült Államok alakulatai a Katáib Hezbollah főhadiszállása ellen is támadást indítottak, majd a nagykövetségnél történtek után, 2020. január 3-án, a bagdadi repülőtér közelében végeztek Muhandisszal és Kászim Szulejmánival.¹⁸

Mint ismeretes, az Egyesült Államok 2014 és 2021 között egy katonai koalíció keretében részt vett az Iszlám Állam elleni hadműveletekben, amelyek során mintegy 4500–5000 katona rendszeresen a közel-keleti országban állomásozott. De nagyjából 2500 amerikai katona az Iszlám Állam legyőzését követően is rendszeresen Irakban tartózkodott. Az iráni proxyk fő célja az ő teljes kivonulásuk volt. 2020 januárjában az iraki parlament egy nem kötelező érvényű határozatban követelte a külföldi csapatok távozását.

Felmerül a kérdés, hogy a 2020. januári amerikai beavatkozás és a két vezető megölése mennyiben változtatta meg a Katáib Hezbollah és más iráni proxyk tevékenységét Irak területén. A 2019-es tüntetéshullám – a korábbiakkal ellentétben – összirákinak, nemzeti jellegűnek tekinthető, amelyen az állampolgárok szektáriánus különbségek nélkül fejezték ki a kormányzattal szembeni elégedetlenségüket, és valamennyi külső erő – köztük Irán – távozását és Irak szuverenitásának a tiszteletben tartását követelték. A politikai válság a síták lakta területeken hatványozottan is megjelent.

Ebben a légkörben rendezték meg 2021-ben az iraki parlamenti választásokat, amelyen Muktada asz-Szadr síita csoportja szerezte meg a legtöbb szavazatot (mindössze 10 százalékot), azonban képtelen volt a kormányalakításra. Szadr kifejezetten ellenségesen viszonyult az iráni befolyás jelenlétéhez, a híveivel együtt több alkalommal is szembefordult az Iránnal együttműködő iraki politikai csoportokkal, és 2022 júliusában és augusztusában rendszeres összecsapások történtek Bagdad Zöld zónájában, a parlament épülete előtt. Végül Szadr bejelentette a politikai életből való visszavonulását, ami egyben lehetővé

tette az új kormány megalakulását, ami véget vetett a több mint egyéves politikai válságnak. Mindez azonban – egyes elemzések szerint – nem a véletlen műve, mert Irán mégis jelentős szerepet töltött be az iraki politikai konszolidációban és az Irán-ellenes Muktda asz-Szadr háttérbe szorításában. Ha az ún. szadristák mellett felsorakozó szunnita és kurd csoportok meg tudtak volna alakítani egy többségi kormányt, az Teherán számára kifejezetten hátrányos fordulat lett volna. Így viszont az asz-Szudáni mögött álló síita szervezetek laza együttműködésére épülő, Iránnal szimpatizáló és egyben Szadr-ellenes Koordinációs Koalíció az Iráni Iszlám Forradalmi Gárda Kudszi Brigádjaival is szorosan együttműködik.¹⁹

Az iraki kormányzat a magas olajárak következtében rekordbevételekre tett szert az utóbbi két esztendőben, ami elősegítette a politikai konszolidációt. Az olaj értékesítéséből származó bevétel a havi 9–10 milliárd dollárt is elérte 2022-ben és 2023-ban.²⁰ Irak már a Kádimi-kormány alatt egy olyan szuverén és aktív külpolitika kialakításába kezdett, amely az ország regionális szerepének a helyreállítását célozta meg. Kádimi és asz-Szudáni miniszterelnöksége alatt is a politikai közvetítős szerep vált az egyik meghatározó külpolitikai eszközzé, amit jól mutat az iráni-szaúdi közeledés bagdadi támogatása. Emellett az új kormány pragmatikus külpolitikai szereplőnek is bizonyult, amely olyan országok felé nyitott, mint Egyiptom vagy Jordánia.²¹

A felsorolt – pozitívnak mondható – folyamatok azonban elfedik a síita milíciák folyamatos iraki tevékenységét. A fegyveres csoportok egyik elvárása az asz-Szudáni-kormánytól az volt, hogy bírja távozásra az országban maradt mintegy 2500 fős amerikai kontingenst. A pragmatikus külpolitikát folytató és minden oldallal együttműködő kormány azonban nem ellenezte az amerikai katonák jelenlétét, és nem követelte az országból való azonnal kivonásukat. Ez azal a következménnyel járt, hogy az alacsony intenzitású konfliktus fennmaradt, a PMF és a Katáib Hezbollah 2022-ben és 2023-ban is rendszeresen támadott amerikai célpontokat. Egyúttal azonban azt is látni kell, hogy sem az iráni vezetés, sem a Forradalmi Gárda nem ellenezte az arab országokkal való normalizációt sem.

Jemen

A 2011-es „arab tavaszt” követően, 2014-ben polgárháború tört ki Jemenben, amely azóta is dúl. Ebben hozott jelentős változást az ENSZ által 2022 áprilisában tető alá hozott féléves tűzszünet, amely októberben lejárt ugyan, de mindkét oldal – a húsz felkelő és Szaúd-Arábia – továbbra is figyelembe vette annak rendelkezéseit.²² Miután 2023 márciusában megtörtént az iráni-szaúdi diplomáciai kapcsolatok helyreállítása, a nemzetközi közösség nagy reményt fűzött ahhoz, hogy végre le lehet zárni a Közel-Kelet egyik legvéresebb polgárháborúját és háborúját, amely eddig mintegy négyszázezer életet követelt.

Jemen az „arab tavasz” eseményei következtében sodródott polgárháborúba, és az utóbbi években a regionális aktorok (Szaúd-Arábia, Egyesült Arab Emírségek és Irán), valamint a helyi szereplők, fegyveres csoportok között megmerevedtek a frontok. Akárcsak a szíriai konfliktus esetén, a regionális szereplők – mindenekelőtt a 2015-ös katonai beavatkozást kezdeményező Szaúd-Arábia – tulajdonképpen belefáradtak a konfliktusba, de a kitűzött céljukat, a húsz felkelés teljes felszámolását és azzal párhuzamosan az átmeneti kormány megerősítését nem sikerült elérniük. Szaúd-Arábia egyfajta *exit*stratégiaként az utóbbi években tudatosan építi mind a régióban, mind a globális szinten azt az imázst, miszerint beleegyezett abba, hogy kölcsönösen leállítják a határon átnyúló támadásokat, amit végső soron a húsz is betartottak. 2022 áprilisában Szaúd-Arábia és az EAE támogatásával létrejött egy nyolcfős Elnöki Vezetői Tanács (*Presidential Leadership Council*, PLC), amely Ádenben működik, a tagjait a két GCC-állam választotta ki, így a szaúdi támogatottságú politikai erők mellett az Abu-Dzabi által támogatott déli felkelők – köztük a *Southern Transitional Council* (STC) tagjai – is bekerültek a testületbe.²³

Szaúd-Arábia számos engedményt tett a többnyire a síta zajdita kisebbséghez tartozó húsz felkelőknek, többek között megengedte nekik az általuk ellenőrzött területen kívül eső hodeidai kikötő használatát. A felkelők azonban úgy értelmezték a fegyveres konfliktus megmerevedését, hogy megnyerték a polgárháborút, és ennek megfelelő politikai és katonai lépéseket tettek a helyzetük további javítása érdekében. Így, miközben a határon átnyúló harcok szünetelnek, az országon belüli frontvonalak mentén továbbra is megfigyelhetőek harci cselekmények – igaz, jóval kisebb intenzitással. A húsz felkelők emellett mindent megtesznek a nyolctagú PLC politikai elszigetelése és marginalizálása érdekében. Ennek egyik eleme, hogy megfosztják a kormányt az adó- és vámbevételek jelentős részétől: a főváros mellett a befizetett adók 70 százalékát ők ellenőrzik az országban. A kormányzat elszigeteléséhez nem szándékolta, de mégis hozzájárult Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírségek is. A két állam között rivalizálás alakult ki Jemenben, ugyanis Abu-Dzabi az ádeni kormánnyal szemben az ország déli részének autonómiát követelő Déli Átmeneti Tanácsot támogatja.²⁴ Miután az EAE 2019-ben hivatalosan bejelentette, hogy kivonult Jemenből, elsősorban kormányellenes proxycsoportokat kezdett segíteni, mindenekelőtt a korábban említett déli szeparatistákat. Nem egy esetben az STC tagjai fegyveres összeütközésbe kerültek a kormányerőkkel, akiket pedig Szaúd-Arábia támogatott.²⁵

2023-ban Szaúd-Arábia több alkalommal is kísérletet tett, hogy újabb megállapodást kössön a húsz felkelőkkel, ez azonban nem sikerült. Áprilisban az ország jemeni nagykövete tett látogatást a húsz által ellenőrzött Szanaában, majd szeptember közepén egy magas rangú húsz vezetőkből álló delegáció utazott Rijádba.²⁶ Miközben mindkét oldal betartja a tűzszünet előírásait, Jemen

törésvonalai annyira komplexek, hogy megfelelő módon békét kötni és azt a belső szereplőkkel is elfogadtatni igen nehéz lesz.

Jelenleg Jemen északi része – a területének az egyharmada, a lakosságának mintegy kétharmada és maga a főváros, Szanaá is – a húsz felkelők és a vezető testületük, a Legfelsőbb Politikai Tanács (*Supreme Political Council, SPC*) kezében van; a nagyobb kiterjedésű, de jóval kisebb lélekszámú déli országrész pedig a nemzetközileg elismert, ám Jemenben csekély legitimitációval rendelkező PLC tartja ellenőrzés alatt. A tartós békéhez nem elegendő, hogy a szaúdi vezetés kizárólag a húszikkal tárgyaljon. Ennek már a pusztja ténye is marginalizálja a nemzetközileg és a szaúdiak által is támogatott kormányt. Egyesek Jemen föderális átalakításában látják a megoldást, ahhoz azonban – a katonai erőviszonyok jelenlegi állását figyelembe véve – nem valószínű, hogy a húszik hozzájárulnának. A felkelőknek fel kellene adniuk a főváros ellenőrzését, és helyreállítaniuk az ország gazdasági és politikai egységét. Továbbá a történelmi Marib városa körüli olajmezők ellenőrzéséért is folyik a harc, s az ottani helyzet kezelésére ugyancsak nagy szükség lenne.

A két regionális külső szereplő számára az elsődleges azonban Jemen tengeri határainak az ellenőrzése. Abu-Dzabi az elmúlt években aktív külpolitikába kezdett, amelynek a lényege, hogy a dubaji kikötő egyfajta kereskedelmi hubbá váljon, és az Egyesült Arab Emírségek Kelet-Afrikát és Indiát is összekösse. Emellett Szaúd-Arábiával együtt a szabad hajózás fenntartásában, valamint Iránnak a Vörös-tenger bejáratát jelentő Báb el-Mándeb szorosától való távol tartásában is érdekelt. Az utóbbi évek csatározásai következtében azonban a húszik egyre közelebb kerültek Iránhoz. A 2023. márciusi szaúdi–iráni közeledés tette lehetővé, hogy Rijád gesztusokat gyakoroljon a húszik irányába – azonban a harcok bármikor kiújulhatnak nemzetközi szinten is, illetve fokozódhatnak az országon belül. Végül, de nem utolsósorban, a húszik biztonsági kihívást jelentenek mindkét állam számára: 2022 januárjában például drónokkal támadták Abu-Dzabit.

Érdemes e helyütt kitérni a legfontosabb külső szereplő, az Egyesült Államok aktív tevékenységére is. A Trump-adminisztráció 2021 januárjában terrorista szervezetté nyilvánította az *Ansár Alláhot*, a húszik fegyveres szervezetét. A következő hónapban a Biden-adminisztráció visszavonta a döntést – elsődlegesen abból a megfontolásból, hogy a humanitárius helyzet ne romoljon tovább –, ugyanakkor felfüggesztette a támadó fegyverek Szaúd-Arábiába történő értékesítését, továbbá jelentős nyomást gyakorolt Mohamed bin Szalmán szaúdi trónörökösre, hogy kezdjen tárgyalásokat a húszikkal, és írják alá a tűzszünetet. Washington úgy vélekedett, hogy Rijád gazdasági ösztönzőkkel és politikai reformokkal hosszabb távon is kész lesz kezelni a jemeni kérdést, illetve a különösen fontos humanitárius helyzetet. Az Egyesült Államoknak a szaúdi vezetésre való nyomásgyakorlását a húszik szintén a saját győzelmükként értékelték. Joe Biden 2022 júliusában, a rijádi látogatásán további katonai

támogatásról és fegyvereladról biztosította a trónörököszt. Az amerikai diplomácia kimondott célja az volt, hogy megnyerje Rijádot, és az is csatlakozzon az Ábrahám-egyezményekhez – ehhez azonban gesztusokat kellett tennie. Washington 2015 és 2021 között több mint 54 milliárd dollár értékben exportált fegyvereket Szaúd-Arábiába és az Egyesült Arab Emírségekbe együttesen.²⁷ 2021 decemberében viszont Donald Trump leállította az F-35-ös vadászgépek és az MQ-9-es drónok eladásával kapcsolatos egyeztetéseket, amiben szerepet játszott a Kína-faktor mellett a két arab országnak a jemeni polgárháborúban való szerepvállalása is.²⁸

Szíria

Szíria a 2011 óta zajló polgárháború következtében mind az arab világon belül, mind nemzetközileg elszigetelődött, így a normalizáció az Aszad-rezsimnek az éppen kialakuló biztonsági architektúrába való reintegrálódását eredményezte. Mindez annak a folyamatnak a kulminálódása, hogy az Aszad-rezsim megdöntésére irányuló tervek – a nyugati szankciós politika, illetve a regionális szereplők (különösen Szaúd-Arábia, Katar, az Egyesült Arab Emírségek, Törökország) részéről a különféle felkelő csoportok támogatása – nem vezettek sikerre.

Şaban Kardaş és Bülent Aras az alábbi öt szakaszra osztja a szíriai polgárháborút:

1. a békés tüntetések korszaka (2011);
2. a békés tüntetések polgárháborúba torkolltak, jellemző lett a külső szereplők erőteljesebb szerepvállalása, az időszakot a ghútai vegyi támadás zárta le (2012–2013);
3. Szaúd-Arábia, Katar és Törökország az Aszad-ellenes erőket támogatta (2013–2015);
4. Oroszország és Törökország katonailag is beavatkozott (míg Szaúd-Arábiát és az Egyesült Arab Emírségeket a jemeni konfliktus kötötte le), a polgárháború kvázi zsákutcába jutott, a külső állami és nem állami szereplők pedig nem tudták maradéktalanul érvényesíteni az érdekeiket, az arab államok – élükön az EAE-vel – felismerték, hogy a kialakult helyzet inkább Iránnak kedvez (2015 és 2020);
5. a normalizáció időszaka: a külső szereplők az Aszad-rezsim közel-keleti reintegrációjában látják a helyzet megoldását, miközben az országon belül a biztonsági helyzet nem megfelelő a humanitárius problémák megnyugtató rendezéséhez (2020-tól).²⁹

A normalizáció folyamatában az Egyesült Arab Emírségek, Jordánia és Omán járt az élen. 2018-ban az EAE újrainította a damaszkuszi nagykövetségét, Jordánia pedig – Oroszország közvetítésével – ugyanazon év októberében stabilizálta

a szíriai határt, amelyet részlegesen megnyitottak. II. Abdalláh jordániai király 2018-tól kezdődően diplomáciai kezdeményező szerepet töltött be, ugyanis a szíriai instabilitás jelentős hátrányokat okozott a monarchia számára. Egyrészt a kereskedelmi forgalom kiesése mérhető veszteséget jelentett Jordánia szempontjából is – 2019-ben azonban már 43 milliárd dollár értékben importált termékeket Szíriából, az oda irányuló export pedig elérte a 95 milliárd dollárt. Másrészt kihívást okozott számára a szintetikus drogok (pl. Captagon) szíriai termelése és az arra épülő csempészet, ugyanis azokat a királyságon keresztül továbbították, főként a Perzsa-öböl térségébe. Jordániában csak 2020-ban 119.000 főt állítottak elő a hatóságok a Captagon terjesztéséért vagy használatáért, amely évről évre egyre jelentősebb méreteket öltött. Harmadrészt a szíriai határ biztonsági kihívást is jelent Jordániának, mivel ott az Iránhoz köthető csoportok, mindenekelőtt a Hezbollah aktív tevékenységet folytat.³⁰

Az Egyesült Arab Emírségek szintén aktív diplomáciai szerepet töltött be Szíria reintegrálásában. Egyes vélemények szerint a diplomáciai kapcsolatok helyreállítása mellett az a megfontolás szólt, hogy az Aszad-rezsim kirekesztése Iránnak és szövetségeseinek, a Hezbollahnak kedvez. Abu-Dzabi jelentős szerepet töltött be a humanitárius segélyek Szíriába juttatásában, illetve általánosságban az újjáépítésben. Az EAE számára fontos volt, hogy Törökországot továbbra is lefoglalja Aszadék Idlibben és környékén folytatott tevékenysége, és így a líbiai eseményekben kevésbé vállaljon aktív szerepet az Abu-Dzabi által támogatott Khalifa Haftar tábornokkal szemben.³¹

Szintén fontos megemlíteni, hogy a Biden-adminisztráció nem ellenezte sem a Jordánia, sem az Egyesült Arab Emírségek részéről történő kapcsolatfelvételt, ugyanis az amerikai döntéshozók abban a Hezbollah és Irán tevékenységének az ellensúlyozását látták, és emiatt engedélyezték, hogy egy világbanki projekt keretében egyiptomi gázt értékesítsenek Jordánia és Szíria területén keresztül Libanonnak.³²

A normalizáció folyamatában jelentős szerepet játszanak az ún. Ábrahám-egyezmények, amelyek Izraelnek az Egyesült Arab Emírségekkel és más arab államokkal (Bahrein, Marokkó, Szudán) való együttműködést jelentik. 2021 novemberében az EAE külügyminisztere Bassár el-Aszad elnökkel találkozott Damaszkuszban, amit az Egyesült Államok negatív kommentekkel illetett. 2022 márciusában került sor Aszad elnök viszontlátogatására, amikor is többek között Mohamed bin Zájed Ál-Nahján trónörökössel is találkozott. 2023 áprilisában a szaúdi külügyminiszter utazott Damaszkuszba, májusban pedig az Arab Liga rijádi csúcstalálkozóján Szíriát visszafogadták a tagok közé. Decemberben Aszad elnök az EAE-től meghívást kapott a COP28-ra, azaz az ENSZ dubaji klímaváltozási csúcstalálkozójára, ahová végül személyesen nem utazott el, így a szíriai delegációt a miniszterelnök vezette.

A szíriai normalizációval kapcsolatban három megoldandó kérdés vehető fel:

- a menekültek visszatérése;
- a szintetikus drogok termelésének és kereskedelmének a leállítására;
- a szíriai lakosság hozzáállása az Aszad-rezsimnek az arab országok részéről történő visszafogadásához, végső soron annak stabilizálásához.³³

A menekültek Szíriába való biztonságos visszatelepítése mind a regionális (Törökország, Jordánia és Libanon), mind a globális hatalmaknak (elsősorban Oroszország), de magának a szíriai rezsimnek is az egyik célkitűzése. A menekültek hazatérése biztonsági, gazdasági és nem utolsósorban belpolitikai szempontból is olyan meghatározó üggyé vált, amely képes akár egy választást (pl. Törökország) is tematizálni. Oroszország és az Aszad-rezsim részéről pedig annak a szimbóluma, hogy Szíriában megfelelően helyreállt a rend, és működnek az állami funkciók.

Egy helyi kutatáson alapuló, nemrégiben megjelent jelentés árnyalt képet fest a menekültek visszatelepítésével kapcsolatban.³⁴ Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (UNHCR) szerint 2016 és 2023 nyara között nagyjából 374.000 fő tért vissza Szíria területére, ám a számuk valószínűleg ennél nagyobb lehet, hiszen a nem regisztrált menekültek is sokan lehetnek. A jelentés megállapítja, hogy míg a török és a libanoni kormányzati narratíva önkéntes visszatérésről szól, addig civil szervezetek szerint mindkét országban számos menekültet kényszerítettek a Szíriába való visszaköltözésre. A hazatérés szempontjából a rezsim által ellenőrzött területek sem tekinthetők teljesen biztonságosnak, ráadásul az adott helyeken hátrányos gazdasági és szociális körülményekkel párosul. Dél-Szíriában például jelentős területek felett a libanoni Hezbollah vette át az ellenőrzést. A menekültek jelentős része ellenzi az Aszad-rezsim „visszatérését”, stabilizálását. Talán a velük kapcsolatos legfőbb kérdés, hogy a hírhedt 10. számú törvény alapján korábban a tőlük elkobzott ingatlanért és egyéb vagyontárgyakért hogyan és milyen kárpótlást kapnak. Azok ugyanis nem egy esetben a rezsim belső vagy külső szövetségesei (pl. iráni állampolgárok vagy a Hezbollah) használatába kerültek.³⁵ Ráadásul a rossz gazdasági helyzet, az infláció és az egyéb problémák következtében 2023-ban Szíria több pontján sorozatos tüntetések alakultak ki, tehát a hazatéréshez a rezsim stabilitása korántsem tekinthető adottnak, még külső támogatással sem. Továbbá változatlanul előfordulnak fegyveres támadások, mint 2023 októberében, amikor egy katonai akadémiát ért dróntámadás során 80 fő vesztette életét. (Korábban a homszit tartották az egyik legjelentősebb olyan merényletnek, amelyet a rezsim által ellenőrzött területen hajtottak végre.)

Ugyancsak jelentős problémának tekinthető a belső menekülteknek (*internally displaced persons*, IDPs) a lakóhelyükre való visszatérése, amelynek a normalizáció szintén fontos elemét kell képeznie. Az UNHCR legutóbbi adatai

szert 6,9 millió szíriai költözött el máshova az ország területén belül. Az egyik kutatás megállapítja, hogy a Homsz városát elhagyók nagy része vissza akar térni a lakóhelyére, és elsősorban Szíriában, nem pedig a nyugat-európai migrációban látja a sorsa jobbra fordulását.³⁶ A belső menekültek visszatéréséről nincsenek megbízható adataink, de míg 2020-nak csak az első felében 341.000 fő tért vissza önként, 2021-ben – az egész évre vonatkoztatva – a számuk 169.000 főre csökkent. Ráadásul a belső menekülteknek ugyanazokkal a problémákkal kell szembenézniük, mint a többieknek; így például a hazatért férfiak egy részét már be is sorozták a szíriai hadseregbe.³⁷

A drogtermelés és -kereskedelem felszámolása óriási nehézségeket okoz, hiszen az az Aszad-rezsim és szövetségesei legfőbb bevételi forrásává vált. Egyes hírek szerint 160 „banda” foglalkozik a szintetikus drogok előállításával és termelésével. Kifelé a szíriai vezetés együttműködést mutat, ugyanakkor igen csak kétséges, hogy valóban minden szükséges lépést megtesz-e. 2023 augusztusában és a jelen sorok írásakor (decemberben) Jordánia fegyveres összetűzésbe került egyes szíriai drokartellekkel. Augusztusban egy jordániai légitámadás semmisített meg egy kábítószerüzemet, és a hivatalos szíriai kormánykörök nem elleneztek a szuverenitás nyílt megsértését.³⁸ Decemberben pedig szíriai drogkereskedők lépték át illegálisan a két állam határát, s egy jordán katona életét veszítette az incidensben. Mindez azt mutatja, hogy a szíriai gazdaság a hadigazdaság mellett a drogok termelésétől és exportjától is függésbe került, amitől csak abban az esetben lehet megszabadulni, ha jelentősebb mértékű külső segélyek, pénzügyi források érkeznek az országba.

A normalizáció további akadályai, hogy Idlibben és az északi területeken még mindig nem a rezsimhez kötődő csoportok tartják fenn az ellenőrzést. Törökország például 2016-tól kezdődően több hullámban beavatkozott, és jelenleg is megszállás alatt tart észak-szíriai területeket. Emellett a 2019-ben indult szíriai alkotmányozási folyamat egyelőre nem ért el eredményeket, és annak kapcsán a nemzetközi közösség megosztottságot mutat. A 2023. februári, Szíria északi részére is kiterjedt 7,8-as erősségű földrengés következtében több mint hétezer vesztették életüket. A nyugati világ – a humanitárius katasztrófa enyhítése végett – engedélyezte segélyszállítmányok Szíriába küldését, ugyanakkor többen is – köztük az Egyesült Államok – nyilvánvalóvá tették, hogy a szankciók Aszadnak a hatalomból való távozásáig fennmaradnak. Eközben azonban, ahogy a fentiekben már szóba került, a Biden-adminisztráció Irán elszigetelése érdekében és az Ábrahám-egyezmények által szavatolt normalizáció kapcsán hajlandó engedményeket tenni, vagy legalábbis nem ellenez bizonyos infrastrukturális projekteket.

Konklúzió helyett

A Hamász október 7-ei merénylete és annak következményei a regionális rend(etlenség)re³⁹

A három gyenge államban – Jemenben, Irakban és Szíriában – a konfliktusosság enyhülésének lehetünk szemtanúi. Jemenben a szaúdi–húsi tüzszünet, Szíriának az Arab Ligába történt visszafogadása, Irakban pedig a politikai válság vége jelzi a normalizációt. Ugyanakkor mindhárom országban mélyebben húzódó törésvonalak találhatók, amelyek megszüntetése jóval komplexebb szerepválalást és áldozatokat igényelne a belső és a regionális szereplők részéről egyaránt. A normalizáció, amelynek a fő célja a regionális háború elkerülése, nem érintette ezeket a problémákat, hanem elfedte a konfliktusok komplexitását.

A Hamász 2023. október 7-én végrehajtott merénylete azonban alapvető hatással volt a fentiekben bemutatott regionális folyamatokra. A terrortámadás első és legfontosabb következménye, hogy a palesztinkérdés visszakerült nemcsak a regionális, de a nemzetközi politika színpadára is. Téves volt az a feltételezés, hogy az Ábrahám-egyezményeket függetleníteni lehet a palesztinkérdés rendezésétől, és ez utóbbit pusztán Izrael „belpolitikai” problémájaként lehet/kell felfogni. A Gázai övezetben a cikk írásakor még „csak” két hónapja tartott az izraeli katonai beavatkozás – amely a kiadvány elkészültekor sem ért még véget [a szerk.] –, de már az idő alatt olyan humanitárius válságot teremtett, amelyet egyetlen közel-keleti vezető sem volt képes figyelmen kívül hagyni. Többek között azért sem, mert Casablancától Kairóig az „arab tavaszt” idéző többszázazres tüntető tömegeket lehetett az utcákon látni. Az elmúlt hónapok eseményeiből, diplomáciai egyeztetéseiből az derül ki, hogy sem az arab államokban, sem a tágabb iszlám világban nincs egységes álláspont az Izraellel való normalizációval kapcsolatban, és korai az Ábrahám-egyezmények jövőjéről vagy éppen összeomlásáról beszélni. A közvélemény-kutatási adatok azonban azt mutatják, hogy az érintett arab államok lakosságának döntő hányada ellenzi az Izraellel való normalizációt.⁴⁰

A meghatározó térségbeli állami szereplők – Izrael, Irán, Törökország és Szaúd-Arábia – a közvetlen fegyveres konfrontációval járó regionális eszkalációt el kívánják kerülni. Irán legfőbb vezetője, Ali Khámenei ajatollah nem sokkal az október 7-ei események után a Hamász cselekedetét méltatta, ugyanakkor elutasított minden, Teherán közreműködésével kapcsolatos feltételezést. Iránnak azonban az átalakuló közel-keleti erőviszonyok közepette érdekében áll a normalizáció következtében gyengülő szövetségi rendszerének, az „ellenállás frontjának” a megerősítése. Az iráni nyilatkozatokból egyfajta kettősség olvasható ki: Teheránnak nem érdeke a közvetlen izraeli vagy esetleg amerikai katonai beavatkozás kiprovokálása, ugyanakkor a proxyhálózatán keresztül szeretne nyomást gyakorolni Izraelre és az Egyesült Államokra, és mindenáron meg

akarja akadályozni, hogy a konfliktus a saját területére áttérjedjen.⁴¹ Washington októberben a legújabb technológiát képviselő repülőgép-hordozó anyahajójának, a USS Fordnak, valamint a USS Normandy cirkálónak a Kelet-Mediterráneumba történő telepítéséről döntött. A fokozott amerikai katonai jelenlét viszont kifejezetten ellenkezik a teheráni vezetés érdekével.

Törökország, amely az előző években az Izraellel és a GCC-államokkal való normalizáció útjára lépett, néhány napi kivárást követően élesen elítélte a zsidó államot. Recep Tayyip Erdoğan elnök azonban nyitva hagyta a kaput, ugyanis többször utalt arra, hogy nem általában Izraellel szakítja meg a kapcsolatokat, hanem személyesen Benjamin Netanjahu kormányfőt tartja *persona non grata*-nak, és 2023 decemberében az egyik beszédében annak a véleményének adott hangot, hogy a miniszterelnök érdemben nem különbözik Adolf Hitlertől.⁴²

Izrael fő célja a Hamász eliminálásán túl az, hogy helyreállítsa a saját elretentő képességét, mégpedig nemcsak a Gázai övezet, hanem a tágabb térség – így mindenekelőtt Irán és annak proxyjai – irányába is, de úgy, hogy elkerülje a regionális háborút. Továbbá feltétlenül fenn kívánja tartani és ki akarja bővíteni az Ábrahám-egyezmények keretében történt normalizációt, mindenekelőtt a Szaúd-Arábiával való megállapodást.⁴³

A GCC-államoknak az Izraellel és a Hamásszal kapcsolatos álláspontja sem egységes. A konfliktust megelőzően a zsidó állammal való kapcsolatok különféle szintjeit láthattuk: az együttműködés teljes hiányától (Kuvait) a pragmatikus együttélésen keresztül (Szaúd-Arábia, Omán stb.) a teljes normalizációig (EAE, Bahrein). A gázai konfliktus kapcsán a GCC tagjai között egyfajta „munkamegosztás” alakult ki a palesztinkérdés képviselete tekintetében, ugyanis míg Szaúd-Arábia az arab és az iszlám világot kísérelte meg egységes álláspontra bírni, addig Katar a túszygyben közvetített, az Egyesült Arab Emírségek pedig a ENSZ Biztonsági Tanácsában 2022 és 2023 vége között viselt nem állandó tagságát vetette latba.⁴⁴

Szaúd-Arábia 2023. november 11-én három csúcstalálkozót is szervezett Rijádban: az Arab Ligáét, az Iszlám Együttműködési Szervezetét, valamint az Afrikai Unióét. Az első kettőt a konszenzus hiányában összevontan tartották meg, ahová az iráni elnök is – történelminek számító – látogatást tett. Szaúd-Arábiának érdeke a Hamász és általában az iszlamista szervezetek háttérbe szorítása, Irán szövetségi rendszerének a meggyengítése, mindenekelőtt kontrollálása, ugyanakkor a 2023. márciusi iráni-szaúdi közeledés eredményeinek és a megnyílt kommunikációs csatornáknak a fenntartása is. Számos vélemény szerint 2023 októberében Izrael Állam és Szaúd-Arábia közel állt ahhoz, hogy hivatalosan megállapodjanak a kapcsolataik normalizálásáról. A jelen sorok írója azonban úgy véli, inkább csak a tárgyalások elindulásáról lehet beszélni, ugyanis Rijád részéről több olyan feltétel fogalmazódott meg – pl. a civil nukleáris program amerikai jóváhagyása –, amely további egyeztetéseket igényelt volna.

A jelenlegi események nem kedveznek a tárgyalások folytatásának, ugyanakkor nem is veszélyeztetik az izraeli-szaúdi viszony részét képező védelmi jellegű kooperációt.⁴⁵

Nem beszélhetünk az Ábrahám-egyezmények összeomlásáról sem, annak ellenére, hogy Bahrein parlamentjének alsóháza bejelentette a gazdasági kapcsolatok felfüggesztését és a tel-avivi nagykövetség hazarendelését. Tegyük hozzá, hogy Jordánia a konfliktus kialakulása után rögtön lezárta az izraeli határát, és ideiglenesen felfüggesztette a zsidó állammal való kooperációt. Az említett novemberi rijádi csúcson felmerült, hogy az 1973-as olajembargóhoz hasonlóan Izrael Állammal szemben ismét gazdasági jellegű büntetőintézkedéseket is bevezetnek. Ezt a javaslatot azonban többek között Bahrein, Egyiptom, Jordánia, Marokkó és az Egyesült Arab Emírségek is megvétózta. Ezen országok valamennyien normalizálták a viszonyukat Izraellel, vagyis ha a jelenlegi folyamatok nem is kedveznek a széles körű kapcsolatoknak, annak eredményeit egyik fél sem szeretné elveszíteni.

Jelenleg ahogy az arab országoknak, úgy Izraelnek is dilemmákkal kell szembenéznie a gázai konfliktus kapcsán. Az előbbieket a közvéleményük és a különböző regionális folyamatok miatt a palesztinkérdést kénytelenek napirenden tartani, ugyanakkor ezt elsősorban a saját térségbeli pozíciójuk megerősítésére használják fel. Izrael Állam pedig miközben az elrettentő képessége helyreállítása végett határozott katonai választ kénytelen adni, nem szeretné a meglévő normalizációs eredményeket feladni, és még kevésbé akarná a regionális eszkalációt. A probléma az, hogy érdemi megoldási javaslattal egyetlen fél sem állt elő, talán Egyiptom kivételével.

Egyiptom hagyományos közvetítőként először Kairóban szervezett egy ún. békekonferenciát 2023 októberében, amelyen európai országok is jelen voltak. A csúcstalálkozó azonban jól mutatta a helyzet értékelése kapcsán meglévő különbségeket: érdemi eredmények nélkül zárult. Később azonban az újraválasztási kampányával foglalatосkodó Abdel Fattáh esz-Szisi elnök előterjesztette egy olyan demilitarizált palesztin államra vonatkozó tervét, amely mindkét nép biztonságát szavatolná. A javaslata nem váltott ki jelentősebb reakciókat a térségben.

Az arab államok egyelőre vonakodnak bármilyen jellegű rövid, közép- vagy hosszú távú politikai vagy katonai szerepet vállalni a jelenlegi konfliktusban; arra hivatkoznak, hogy a helyzet alapvetően Izraelnek a palesztinkérdést negligáló politikája miatt állt elő, és nem kívánnak a palesztinok immár harmadszori elűzéséhez segítséget nyújtani.

Az állami szereplők mellett azonban szólnunk kell a félállami (Hezbollah) és a nem állami aktorokról is. 2023 decembere óta az ún. gyenge államok és a nem állami szereplők vonatkozásában jelentős eszkalációs folyamatokat láthatunk. Az egyik ilyen a jemeni húsz lázadók fokozott tevékenysége, amelynek keretében

nemcsak az 1600 kilométer távolságban lévő Izrael Állam irányába lönek ki rakétákat, hanem a Vörös-tengeren keresztül haladó kereskedelmi hajókra is. A tanulmány Jemenre vonatkozó részében már említés történt arról, hogy az ottani normalizációs folyamatot a húszik a saját győzelmüként értékelték, és ennek megfelelően – azaz meghatározó katonai és politikai erőként – az Izraelre és a kereskedelmi hajókra gyakorolt nyomással követelnek maguknak helyet az esetleges jemeni politikai folyamatokban. Washington bizonyos értelemben nehéz helyzetbe került, hiszen míg éveken keresztül azért gyakorolt nyomást Rijádra, hogy az lezárja az egyre súlyosabb humanitárius következményekkel járó húszillemes jemeni beavatkozását, most nincs olyan regionális erő, amely érdekelt lenne a fenti folyamatok megakadályozásában. Így Washington 2023 decemberében – miután vezető olajvállalatok (pl. a BP) bejelentették a vörös-tengeri útvonal kikerülését – úgy döntött, hogy maga szervezi meg a katonai ernyőt a kereskedelmi hajók védelme érdekében.

Az Egyesült Államoknak Irakban és Szíriában azonban a korábbiakhoz képest megnövekedett ellenállással, fegyveres támadásokkal kellett szembenéznie. 2023. október 17-től kezdődően – különösen Észak-Irakban és Kelet-Szíriában – amerikai katonai támaszpontokat, érdekeltségeket ért rakéta- vagy dróntámadás, amelyekért az Iráni Iszlám Forradalmi Gárda valamelyik proxyszervezete tehető felelőssé. Megostromolták például az iraki Al-Aszad és az Al-Harír légibázist, Washington pedig a kihívásokra többek között a Katáib Hezbollah egységeinek a megtámadásával reagált. Szíria területéről október folyamán több alkalommal is rakétákat lőttek ki Izrael irányába, amelyekre a zsidó állam légitámadásokkal válaszolt.⁴⁶ Decemberben egy ilyen alkalommal megölte az iráni Forradalmi Gárda egyik helyi tanácsadóját, Szajjid Rázi Muszávit.

Miközben Iránnak, ahogy az az eddigiekből kiderült, az is érdeke, hogy a közvetlen konfliktus elkerülése mellett az Egyesült Államokra és az Izraelre nehezedő katonai nyomás fennmaradjon, a proxyjai viszont részben önálló döntéseket hoznak. Különösen igaz ez a Hezbollahra, amely a második frontot nem volt hajlandó teljes egészében megnyitni Izraellel szemben. Ugyanez igaz a húszikra is, akik a saját pozíciójuk javítására használják ki a helyzetet. Kérdéses azonban, hogy a proxyk nem rángatják-e bele egy regionális eszkalációba az állami szereplőket. A normalizáció tehát nem oldotta meg a proxykonfliktusokat, ezért is beláthatatlan, hogy a gázai háború hosszabb távon átrendezi-e a térséget, vagy hozzájárul-e a regionális rendhez.

Jegyzetek

- 1 A jelen tanulmányban a szerző a Közel-Kelet és Észak-Afrika (*Middle East and North Africa*, MENA) kifejezést tágabban értelmezi, és az Arab Államok Ligájának 22 tagját, valamint három nem arab országot – Iránt, Izraelt és Törökországot – érti alatta.
- 2 A kézirat lezárásának ideje: 2023. december 31.
- 3 Kaye, Dalia Dasse: „America’s Role in a Post-American Middle East”, *The Washington Quarterly*, 45., no. 1. (2022): 7–24.
- 4 Fulton, Jonathan: Systemic Change and Regional Orders: Asian Responses to a Gulf in Transition, *The International Spectator*, 57., no. 4. (2022): 1–19.
- 5 Lásd: N. Rózsa Erzsébet: „Változó regionális rend a Perzsa-öbölben?”, *Külügyi Szemle*, 23., no. 1. (2024): 54–71.
- 6 Shafae, Seyed Masoud Mousavi és Golmohammadi, Vali: „The Regional-Supremacy Trap: Disorder in the Middle East”, *Middle East Policy*, 29., no. 1. (2022): 61–73.
- 7 Amour, Phillip O.: „Regional Rivalries and Security Alliances in the Gulf Region and the Middle East”, in *The Regional Order in the Gulf Region and the Middle East*, szerk. Amour, Phillip O. (Cham: Palgrave Macmillan, 2020).
- 8 Hinnebusch, Raymond: „Introduction: Understanding the Consequences of the Arab Uprisings – Starting Points and Divergent Trajectories”, *Democratization*, 22., no. 2. (2015): 205–217.
- 9 A 2019-es tüntetéshullám négy közel-keleti országban okozott markáns politikai változást. Algériában és Szudánban az elnök távozásához, Irakban és Libanonban a miniszterelnök lemondásához vezettek az események.
- 10 Calabrese, John: “Pakistan and Egypt: China’s Distressed Assets”, *Middle East Institute*, <https://www.mei.edu/publications/pakistan-and-egypt-chinas-distressed-assets> (a letöltés ideje: 2023. február 3.).
- 11 Lásd: Gaub, Florence: „State Vacuums and Non-State Actors in the Middle East and North Africa”, in *The Frailty of Authority. Borders, Non-State Actors, and Power Vacuums in a Changing Middle East*, szerk. Kamel, Lorenzo (Róma: Edizioni Nuova Cultura, 2017), 51–66. o.; Szalai Máté: „Az államvákuum és a hibridizáció megvalósulása Szíriában”, *Külügyi Szemle*, 19., különszám (2020): 66–86.
- 12 Lynch, Marc: „The End of the Middle East. How an Old Map Distorts a New Reality?”, *Foreign Affairs*, 101., no. 2. (2022): 58–66.
- 13 Visoka, Gézim és Lemay-Hébert, Nicolas: *Normalization in World Politics* (Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 2022), 2. o.
- 14 *Trump White House Archives*, „Remarks by President Trump Announcing the Normalization of Relations between Israel and the United Arab Emirates”, <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-announcing-normalization-relations-israel-united-arab-emirates/> (a letöltés ideje: 2023. február 3.).
- 15 Lásd: Szalai Máté: „Konnektivitás, apolaritás és egyensúlyozás. Az öbölmonarchiák globális nagyhatalmakkal kapcsolatos politikájának átalakulása”, *Külügyi Szemle*, 23., no. 1. (2024): 33–53.
- 16 Del Sarto, Raffaella A.: „A Region in Transition: The Fluid Nature of Middle Eastern Politics”, in *The Middle East’s Fragile Reset. Actors, Battlegrounds, and (Dis-)order*, szerk. Dalay, Galip és Yousef, Tarik M. (Doha: Middle East Council on Global Affairs, 2023), 8–15. o.
- 17 Csicsmann László és N. Rózsa Erzsébet: „Authoritarian Resilience and Political Transformation in the Arab World: Lessons from the Arab Spring 2.0”, *International Journal of Euro-Mediterranean Studies*, 15., no. 1. (2022): 3–30.

- 18 Knights, Michael: „Back into the Shadows? The Future of Kata’ib Hezbollah and Iran’s Other Proxies in Iraq”, *CTC Sentinel*, 13., no. 10. (2020): 1–22. Elektronikusan elérhető: <https://ctc.westpoint.edu/back-into-the-shadows-the-future-of-kataib-hezbollah-and-irans-other-proxies-in-iraq/>.
- 19 Knights, Michael, Malik, Hamdi és Smith, Crispin: „Iraq’s New Regime Change. How Tehran Backed Terrorist Organizations and Militias Captured the Iraqi State”, *CTC Sentinel*, 16., no. 1. (2023): 1–24. Elektronikusan elérhető: <https://ctc.westpoint.edu/wp-content/uploads/2023/12/CTC-SENTINEL-112023.pdf>.
- 20 Hadad, Hamzeh, Van Veen, Erwin és Woudstra, Folkert: „Al-Sudani’s First 100 Days – Or How to Keep Everyone Happy”, *Clingendael*, https://www.clingendael.org/sites/default/files/2023-02/PB_Sudanis_first_100_days_3eproef_0.pdf (a letöltés ideje: 2023. december 3.).
- 21 Palani, Kamaran: „Iraq Benefitting from Regional Reset”, in *The Middle East’s Fragile Reset*, 102–106. o.
- 22 Vö. Issaev, Leonid és Zakharov, Andrey (szerk.): *Federalism in the Middle East. State Reconstruction Projects and the Arab Spring* (Cham: Springer, 2021).
- 23 Kabbani, Nader: „Pathways to Peace in Yemen”, in *The Middle East’s Fragile Reset*, 115–121. o.
- 24 Al-Dawsari, Nadua: „Yemen’s Truce: The Calm before the Storm”, Hudson Institute, <https://www.hudson.org/yemen-truce-calm-storm> (a letöltés ideje: 2023. december 3.).
- 25 Baabood, Abdullah: „Seas, Check, and Guns: Emirati and Saudi Maritime Interests in the Yemen Conflict”, *Carnegie Middle East Center*, https://carnegieendowment.org/files/Baabood_Yemen.pdf (a letöltés ideje: 2023. december 3.).
- 26 Nagi, Ahmed: „Catching up on the Back-Channel Peace Talks in Yemen”, *International Crisis Group*, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/yemen/catching-back-channel-peace-talks-yemen> (a letöltés ideje: 2023. október 10.).
- 27 Hartung, William D.: „Promoting Stability or Fueling Conflict? The Impact of U.S. Arms Sales on National and Global Security”, *Quincy Paper*, no. 9. (2022). Elektronikusan elérhető: <https://quincyst.org/report/promoting-stability-or-fueling-conflict-the-impact-of-u-s-arms-sales-on-national-and-global-security/>.
- 28 Rumlay, Grant: „Unpacking the UAE F-35 Negotiations”, *The Washington Institute for Near East Policy*, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/unpacking-uae-f-35-negotiations> (2022. február 15.).
- 29 Kardas, Saban és Aras, Bulent: „What Drove Syria back to the Arab Fold?”, *Middle East Policy*, 30., no. 3. (2023).
- 30 Tokmayjan, Armenak: „Jordan’s Experiences Highlight the Limitations of Renewed Ties with Syria”, *Carnegie Middle East Center*, https://carnegieendowment.org/files/Tokmayjan_Syria_Jordan_V369.pdf (a letöltés ideje: 2023. január 25.).
- 31 *Doha Institute*, „Emirati Normalization with the Syrian Regime: Motives and Implications”, <https://www.dohainstitute.org/en/Lists/ACRPS-PDFDocumentLibrary/UAE-Normalisation-with-the-Assad-Regime-in-Syria.pdf> (a letöltés ideje: 2021. november 16.).
- 32 Uo., 3. o.
- 33 Al Shami, Ishtar: „The Reality of Normalization with Assad: Syrians’ Perspectives”, *The Washington Institute for Near East Policy*, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/reality-normalization-assad-syrians-perspectives> (a letöltés ideje: 2023. július 25.).
- 34 Sahin-Mencutek, Zeynep és Meininghaus, Esther: „Syrian Refugee Returns, Reintegration Experiences and Risks”, *Georgetown University*, <https://isim.georgetown.edu/research/isim-working-papers/syrian-refugee-returns-reintegration-experiences-and-risks/> (a letöltés ideje: 2023. december 2.).

- 35 Al Shami: „The Reality of Normalization with Assad”.
- 36 Solymári Dániel és Gibárti Sára: „Migration Motivation and Psychosocial Issues of Internally Displaced Persons: A Close-Up from Homs, Syria”, *Journal of Regional Security*, 18., no. 1. (2023): 97–120.
- 37 Sahin-Mencutek és Meininghaus: „Syrian Refugee Returns”, 6. o.
- 38 Heydemann, Steven: „Syria’s Normalization Signs a New Middle Eastern Order”, *Brookings Institute* <https://www.brookings.edu/articles/syrias-normalization-signals-a-new-middle-eastern-order/> (a letöltés ideje: 2023. május 10.).
- 39 A jelen alfejezet lezárásának ideje 2023. december 31. Az azt követően történt eseményeket a tanulmány nem érinti.
- 40 Kassin, Dylan és Pollock, David: „Arab Public Opinion on Arab–Israeli Normalization and Abraham Accords”, *The Washington Institute for Near East Policy*, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/arab-public-opinion-arab-israeli-normalization-and-abraham-accords> (a letöltés ideje: 2022. július 25.).
- 41 Zoran, Assaf: „Iran and Gaza Escalation”, *National Interest*, <https://nationalinterest.org/feature/iran-and-gaza-escalation-207300> (a letöltés ideje: 2023. november 16.).
- 42 Reuters, „Turkey’s Erdogan Says Israeli PM Netanyahu No Different from Hitler”. <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkeys-erdogan-says-israeli-pm-netanyahu-no-different-hitler-2023-12-27/> (a letöltés ideje: 2023. december 27.).
- 43 Satloff, Robert: „Restoring Israeli Deterrence Is Critical to Both Security and Peace in the Middle East”, *The Washington Institute for Near East Policy*, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/restoring-israeli-deterrence-critical-both-security-and-peace-middle-east> (a letöltés ideje: 2023. október 23.).
- 44 Ulrichsen, Kristian Coates: „GCC States and the War in Gaza: Positions, Perceptions, and Interests”, *Arab Center Washington DC*, <https://arabcenterdc.org/resource/gcc-states-and-the-war-on-gaza-positions-perceptions-and-interests/> (a letöltés ideje: 2023. november 22.).
- 45 Zalay, Ilan és Guzansky, Yoel: „The Gulf States and the Israel– Hamas War”, *The Institute of National Security Studies, Tel Aviv University*, <https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2023/11/No.-1787.pdf> (a letöltés ideje: 2023. november 20.).
- 46 Tabler, Andrew J.: „Gaza War Shows Heightened Risk Escalation in the Region”, *The Washington Institute for Near East Policy*, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/gaza-war-shows-heightened-risk-escalation-region> (a letöltés ideje: 2023. november 17.).